

MÖVZU12: «Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiya statusu»

P L A N:

GİRİŞ

1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının statusu.
2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası.
3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin hüquqi statusu.

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016.
2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası, Bakı 1998.
3. «Qanunçuluq» curnalı № 6-7.
4. «Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə seçkilər haqqında». Bakı, 1995.
5. Z.A.Əsgərov «Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının səlahiyyətləri», BDU-nun xəbərləri № 1. 1992.
6. Ə.Əliyev «Respublikamızın əsas qanunu», Bakı-1988.
- 7.
8. Z.Əsgərov. Konstitusiya hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı 2010.

G İ R İ Ş

1995-ci il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası qəbul edilmiş, Azərbaycan və Naxçıvan parlamentlərinə ilk demokratik seçkilər keçirilmişdir. Ölkədə müstəqil demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu üçün möhkəm hüquqi baza yaratmış Konstitusiya Naxçıvan Muxtar Respublikasına Azərbaycanın tərkibində muxtar dövlət statusu vermişdir. Onun əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının yeni Konstitusiyası hazırlanmış, Konstitusiya 1998-ci il aprelin 28-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində qəbul edilmiş və həmin il dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikası tərkibində demokratik, hüquqi, dünyəvi Muxtar Respublikadır.

Sual № 1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının statusu

Naxçıvan tarixi dövlətçilik ənənələrinə sahib Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan qədim diyardır. Onun inkişafının bəzi əsas mərhələlərini izləsək görərik ki, artıq XII əsrdə Azərbaycanın cənubunda paytaxtı Naxçıvan şəhəri olmaqla Eldənizlər dövləti təşəkkül tapmışdır. Sonrakı mərhələlərdə monqol basqınına, Əmir Teymurun hücumlarına məruz qalan və İranın apardığı müharibələr nəticəsində Naxçıvan dövlətçiliyinin inkişafı bir müddət tənəzzülə uğramışdı.

1806-1828-ci illər Rusiya-İran müharibələri nəticəsində Türkmənçay müqaviləsi bağlandıqdan sonra Naxçıvan xanlığı Rusiyaya birləşdirildi. Naxçıvan dövlətçiliyinin uzun müddət mövcudluğu onun əhalisində bu faktın obyektiv dövlət hüquq reallığı kimi sarsılmazlığı barədə dayanıqlı təsəvvür yetkinləşdirməyə bilməzdi. Yəni bu onların hüquq düşüncəsinin davamlı xüsusiyyətinə çevrildi. Naxçıvanın muxtariyyət tarixinin Sovet dövründə totalitar rejimin əzab və qüsurları bu təsəvvürləri nəinki zəiflətdi, əksinə siyasi təbliğatın söyləri ilə daha da dərinləşdirdi. Naxçıvan Respublikası yarandığı vaxtdan etibarən Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Muxtar hissəsi durumunda olmuşdur. Naxçıvan dövlətçiliyinin yeni dövrünün başlanğıcı tarixini Rusiya ilə Türkiyə arasında bağlanmış 16 mart 1921-ci il Moskva müqaviləsi ilə müəyyən etmək olar.

Bu müqavilənin 3-cü maddəsində deyilir: «Naxçıvan vilayəti cari müqaviləyə əlavədə göstərilən sərhədlər daxilində Azərbaycanın protektoratlığı ilə, o şərtlə muxtar ərazi təşkil edir ki, bunu üçüncü dövlətə güzəştə getməyəcəkdir».

Bu Konstitusiya qüvvəyə mindiyi gündən 1878-ci il mayın 30-da qəbul edilmiş Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası qüvvədən düşür.

Çox keçmədi ki, Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının iştirakı ilə Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə öz aralarında dostluq haqqında müqavilə imzaladılar. Müqavilə həmin ilin oktyabrında Moskva müqaviləsinin icrası üçün xüsusi olaraq çağırılmış Qars konfransında işlənib hazırlanmışdır. Qars müqaviləsinə görə Türkiyə, Azərbaycan və Ermənistan hökumətləri o barədə razılığa gəldilər ki, «Naxçıvan vilayəti həmin müqavilədə göstərilən sərhədlər

daxilində Azərbaycanın himayəsi altında muxtar ərazi-vilayət təşkil edir» /maddə 5/.

Sovet Sosialist Respublikası İttifaqı, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası və Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının sonrakı konstitusion aktları bu beynəlxalq müqavilələri əsas götürürdülər. Bu RK /b/ PMK-nın Siyasi Bürosunun Azərbaycan Sovet Sosialist Respublika tərkibində Muxtar Naxçıvan diyarının yaradılması haqqında 1922-ci il noyabr tarixli qərarında da öz əksini tapmış və I Zaqafqaziya Sovetlər qurultayının 12 dekabr 1922-ci il tarixli xüsusi qərarında tanınmışdı. Hələ 1921-ci ilin əvvəllərində Naxçıvanda referendum keçirilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının muxtariyyət hüquqları və Azərbaycanın tərkibinə daxil olmasını təsbit edən mühüm akt 23 fevral 1923-cü il tarixli III Ümum Naxçıvan Sovetlər qurultayının Bəyannaməsi oldu. Qurultayın qərarı ilə Naxçıvan Azərbaycanın tərkibində muxtar ölkə kimi daxil olmalı idi və aşağıdakı qətnamə qəbul olunmuşdur:

1. Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının ayrılmaz hissəsi kimi tanınsın.

2. Naxçıvan Muxtar İcraiyyə Komitəsi, Xalq Komissarları Soveti və bütün Xalq Komissarlıqları buraxılsın.

3. İdarəetmə üçün gələcəkdə 17 üzvdən, 7 namizəddən ibarət Naxçıvan Diyar İcraiyyə Komitəsi seçilsin.

4. Bütün Naxçıvan diyarı öz aparatı və Muxtar diyar hüquqları ilə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının tərkibinə daxil olsun.

Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası təşkil olunarkən hələ onun öz Konstitusiyası yox idi. Təşkili və fəaliyyəti, habelə onun mərkəzi və yerli dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının hüquqi vəziyyəti və səlahiyyətləri Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1924-cü ilin aprelində təsdiq etdiyi Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyaya əhəmiyyətli Əsasnaməsi ilə müəyyənləşdirilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının sonrakı konstitusion inkişafı Ümum Naxçıvan fəvqəladə Sovetlər qurultayının 18 sentyabr 1937-ci il tarixli Konstitusiyasının qəbulu ilə bağlı oldu. O, II fəsildən və 114 maddədən ibarət idi. 1977-78-ci illər Sovet Sosialist Respublikası İttifaqı və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Konstitusiyası əsasında 30 may 1978-ci ildə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası say etibarı ilə özünün 3-cü Konstitusiyasını qəbul etdi. Konstitusiyanın 78-ci maddəsinə görə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında 51 rayon, respublika tabeliyində olan şəhər vardır. Bununla birlikdə, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının tərkibinə 2 muxtar vahid Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası və Dağlıq Qarabağ muxtar Vilayəti daxildir. Bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasının 8-ci fəslə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasına həsr edilmişdir /79-82-ci maddələr/. Bu fəsildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının tərkibinə daxil olan Sovet Sosialist dövləti kimi Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının hüquqi statusunun əsasları müəyyən edilir.

Bütün başqa muxtar respublikalar kimi Naxçıvan Respublikası da dövlət hakimiyyətini muxtariyyət prinsipləri əsasında həyata keçirir. Bu o, deməkdir ki, qalan muxtar vahidlərdən fərqli olaraq onun ali dövlət hakimiyyəti /Ali Sovet/ və idarə /Nazirlər Soveti/ orqanları, ali məhkəmə orqanı /Ali Məhkəmə/ vardır. Onun öz səlahiyyəti daxilində qanunlar vermək hüququ, eyni zamanda Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası İttifaqı vətəndaşlığı vardır.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası bütün dövlət əlamətlərinə malik olsa da, dövlət hakimiyyətini muxtariyyət prinsipləri əsasında həyata keçirir. İttifaq Konstitusiyası uyğun olaraq Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş müddəaya görə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının və Sovet Sosialist Respublikası İttifaqının səlahiyyətlərinə aid məsələlərin həllində müvafiq surətdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının və Sovet Sosialist İttifaqının ali dövlət hakimiyyəti və idarə orqanları vasitəsilə ilə iştirak edir (80-cı maddə). Bu cür

norma Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Konstitusiyasında da vardır (65-ci maddə).

Başqa Muxtar respublikalar kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasında bu hüquqdan Sovet Sosialist Respublikası İttifaqı Ali Sovetində, Ali Sovetin Rəyasət heyətində və Nazirlər Sovetində və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetində öz nümayəndələri vasitəsi ilə əvvəllərdə istifadə etsə də, həmin hüquq konstitusiya yolu ilə ilk dəfə təsbit edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyasında göstərilmişdir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlətdir /maddə 134/ və bu, hüquq ədəbiyyatında doğru olaraq qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikasının hüquqlarının hüdudlarından kənarında muxtar respublikanın siyasi, təsərrüfat və mədəni inkişafı üçün sonuncunun-muxtariyyətin məsuliyyətini nəzərdə tutur. Deməli, Azərbaycan Respublikasının Naxçıvana münasibətdə həyata keçirilən mühüm səlahiyyətlərinin mövcudluğunu da nəzərdə tutur.

Öz konstitusiyasına müvafiq olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası özünün ali qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarının şəxsində geniş dairədə dövlət vəzifələrini həll edir. Bu vəzifələr aşağıdakılardır:

a) Muxtar Respublikanın Konstitusiyasının qəbulu və ona düzəlişlər edilməsi: Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına və qanunvericiliyinə riayət olunmasına nəzarət, dövlət asayişinin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi;

b) Respublikanın yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyət qaydalarının müəyyənləşdirilməsi, dövlət büdcəsinin işlənilib hazırlanması və Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf göstəricilərinin qəbul edilməsi və s.

Buradan bəlli olur ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının 1998-ci il Konstitusiyası ictimai quruluşunun əsas institutları və münasibətlərini, şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətini, yerlərdə dövlət hakimiyyəti orqanlarının təşkilini və fəaliyyətini, dövlət büdcəsinin, habelə iqtisadi və sosial-mədəni inkişaf planlarının

işlənib hazırlanması və qəbul olunmasını təsbit edir və nizamlayır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında «Naxçıvan Muxtar Respublikası» adlı xüsusi fəsil vardır ki, burada muxtariyyətin hüquqi statusu, onun ali orqanlarının strukturu və səlahiyyətləri barəsində müddəalar təsbit olunmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında Naxçıvan Muxtariyyətinin konstitusion statusunun əks olunması və Naxçıvan Muxtar Respublikasının öz Konstitusiyasında bu statusunun incəliklərinə qədər işlənib hazırlanması bütövlükdə Azərbaycan Konstitusiyası quruluşuna, o cümlədən Naxçıvanın Konstitusiyası quruluşuna möhkəm hüquqi zəmin yaratdı və onların hüquqi vəziyyətini birincinin suveren hüquqlarını tapdalamadıqda tarazlaşdırmağa imkan verdi.

Azərbaycan Respublikasının ali dövlət orqanlarının Naxçıvan muxtariyyətinə aid olan səlahiyyətləri barədə konstitusion normalar Azərbaycan Respublikası və Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında ahəngdar münasibətlərin, bütövlükdə elmi olaraq əsaslandırılmış dövlət idarəetmə sisteminin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin və təminatının eyni dərəcədə etibarlı sisteminin yaradılmasına imkan vermişdir.

Suveren dövlətin və onun tərkibində olan Muxtar Respublikanın səlahiyyətlərinin səmərəli balanslaşdırılması problemi üzərində düşünərkən nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünyada, hətta klassik federativ dövlətlər belə unitarlaşıma tendensiyası özünü açıq aşkar təzahür etdirməkdədir. Almaniya Federativ Respublikası buna misal ola bilər. Sabit, ahəngdar və inkişaf etmiş Almaniya Federativ Respublikası dövründə Konstitusiyaya tam müvafiq olaraq qarşılıqlı əlaqələrin iqtisadi və sosial həyatın qarşılıqlı şərtlənməsi hesabına yaranmış eynilik olduqca böyükdür. Ümumdövlət hakimiyyət strukturlarının əlaqələndirilməsi və inteqrasiyasının durmadan artan əhəmiyyətini və səmərəliliyini burada axtarmaq lazımdır.

K.Xessenin yazdığı kimi bütün bunlar federativ dövlətin əsas qanun vasitəsi ilə geniş obyektiv unitarlaşdırılmasına gətirib çıxardı.

Mürəkkəb dövlətin statusunun konstitusion nizamlanması təcrübəsi göstərir ki, onların təşkili və fəaliyyəti 3 sahənin /və yaxud səlahiyyətlər dairəsini/ özündə birləşdirir:

- a) mərkəzi orqanların səlahiyyətləri;
- b) mərkəzin və hissələrin qarışıq səlahiyyət sahələri;
- v) muxtariyyətlərin, torpaqların və s. konstitusiya ilə təmin olunan səlahiyyətləri.

İkinci sahə daha mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Çünki, burada mübahisələr və kolliziyalar üçün müxtəlif bəhanələr meydana çıxır. Lakin ümumi qaydalara görə hesab olunur ki, əgər qarışıq səlahiyyətlərə aid olunan məsələlər mərkəzi dövlət orqanları tərəfindən nizamlanırsa, onda bu muxtariyyət tərəfindən tanınmalıdır. Əgər mərkəz hər hansı məsələni diqqətdən kənar saxlayırsa, onda muxtariyyətin həmin məsələni özü bildiyi kimi nizamlamaq hüququ vardır. Lakin hər halda, o da, danılmaz hesab edilir ki, hüquqi kolliziya meydana çıxarkən yuxarı qanunun qüvvəsi üstün hesab olunur. Əgər mərkəzi orqanlar muxtariyyətin müstəsna səlahiyyətlərinə müdaxilə edərsə, şübhəsiz sonuncuda bu qərarın məhkəmə iddiasına dair hüququ yaranır.

Əlbəttə, mərkəzin və muxtariyyətin preroqativlərinin tam tarazlaşdırılmasına təkcə Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə nail olmaq mümkün deyildir. Yalnız çoxillik təcrübə, formalaşmış özünüidarə ənənələri mərkəzin və muxtar qurumun münasibətlərinə daha ahəngdarlıq gətirə bilər.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının təsdiq edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 29 dekabr 1998-ci ildə təsdiq edilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının 1-ci maddəsində deyildiyi kimi Naxçıvan Muxtar dövləti Azərbaycan Respublikası tərkibində demokratik, hüquqi, dünyəvi muxtar respublikadır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının statusunu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 16 mart 1921-ci il Moskva və 13 oktyabr 1921-ci il Qars beynəlxalq müqavilələri müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qanunları, Azərbaycan

Respublikasının Prezidentinin fərmanları və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində məcburidir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində müzakirə edilmiş və qəbul olunmuş qanunlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi aktlara əsaslanmalıdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə ona verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində müstəqildir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının mənafeləri ilə bağlı olan bütün digər məsələlər Naxçıvan Muxtar Respublikası tərəfindən həll edilir, o, şərtlə ki, bu məsələlərin həlli Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilməyib.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət hakimiyyəti də hakimiyyətlər bölgüsü prinsipinə əsaslanır, yəni icraedici, qanunverici və məhkəmə orqanları mövcuddur.

Bu orqanlar Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş qaydada onlara verilmiş səlahiyyətləri həyata keçirirlər. Bu dövlət orqanlarının biri digərindən asılılığı əsasında qurulmamışdır.

Bu da Naxçıvan Muxtar Respublikasında dövlət hakimiyyəti strukturunun demokratik olmasını göstərir.

Qanunverici hakimiyyəti Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi həyata keçirir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının 11-ci maddəsindən 34-cü maddəyə qədər və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 137-ci maddəsindən 140-cı maddəyə qədər olan səlahiyyətləri həyata keçirirdilər.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası Muxtar Respublikasının ərazisində birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir və Naxçıvanın digər normativ-hüquqi aktları arasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir.

Sual № 2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası

«Konstitusiya» /latınca- bərqərar etmə, qurma/ termini antik mütəfəkkirlər tərəfindən işlədilmişdir. Roma imperatorlarının dekretlərinin bir növü belə adlanırdı. Feodalizm dövründə «əsas qanun» ifadəsi də işlədilmişdir. Hazırda bu ifadə konstitusiyanın analoqu kimi istifadə edilir. Lakin nə antik dünyada, nə də orta əsrlərdə konstitusiyanın müasir anlamı olmamışdır, o dövrlərdə bütün cari hüquq yaratma fəaliyyətinin hüquqi bazası ola biləcək əsas qanunlar da yox idi. belə bir aktın zəruriliyinin nəzəri əsaslandırılması, «konstitusiya» anlayışının işlənilib hazırlanması və ilk konstitusiyaların qəbulu xalqın geniş təbəqələrinə

rəhbərlik edən gənc inqilabçı burcuaziyanın feodal quruluşuna və feodal hüququna, «hüquq imtiyaz»a /K.Marks/ qarşı mübarizəsi ilə bağlı idi.

Müasir konstitusiya hüquq elmində «konstitusiya» termini iki əsas mənada işlədilir: faktiki konstitusiya bu və ya digər ölkədə ictimai-siyasi quruluşun real mövcud olan əsaslarını və şəxsiyyətin həqiqi vəziyyətini əks etdirir. Hüquqi konstitusiya ali hüquqi qüvvəsi olan, xüsusi qaydada qəbul edilən və dəyişdirilən, sosial-iqtisadi quruluşun, siyasi sistemin, şəxsiyyətin hüququ statusunun, cəmiyyətin mənəvi həyatının əsaslarını az və ya çox dərəcədə tənzim edən, yəni xüsusi obyektə olan sənəddir, əsas qanundur.

Konstitusiyanın ali hüquqi qüvvəsi o deməkdir ki, bütün qalan qanunlar, digər aktlar və hüquqtətbiqetmə təcrübəsi ona uyğun olmalıdır, əks təqdirdə onların heç bir qüvvəsi olmayacaqdır. Konstitusiyanın qəbul edilməsinin xüsusi qaydası, adətən, Konstitusiyanın bunun üçün xüsusi çağırılmış müəssisələr Məclisində, digər ali nümayəndəli orqanda /parlamentdə/ bütün tərkibin ixtisaslı səs çoxluğu ilə (2/3, 3/5 və s.), referendumda və ya digər xüsusi nüfuza malik üsulla qəbul edilməsinə nəzərdə tutur. Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər də, adətən ixtisaslı səs çoxluğu ilə qəbul edilir, bəzən bunun üçün də referendum tələb olunur, Konstitusiyanın tənzimləmə obyektinin özünəməxsusluğu haqqında artıq yuxarıda danışılmışdır.

Konstitusionalizm nəzəriyyəsində Konstitusiyanın xarici və daxili strukturu fərqləndirilir.

Konstitusiyanın əsas qanunu dedikdə, əsas qanunun (yəni konstitusiyanın) hüquq sistemində yeri, rolu, hüquq sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, hüququn digər mənbələri ilə vəhdəti başa düşülür.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının xarici strukturu aşağıdakılardan ibarətdir:

- Naxçıvan Muxtar Respublikasında qəbul olunmuş bütün normativ aktlar öz mənbəyini Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasından götürmüşdür.

- Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edir.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasının qəbulunun xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Ali Soveti tərəfindən təsdiq olundu. 1927-ci il Konstitusiyası 7 aprel 1941-ci ildə təsdiq olundu. Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasına dəyişikliklər Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin ən azı üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul etdiyi Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin qərarı əsasında Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Ali Soveti tərəfindən təsdiq edilirdi. 1977-78-ci illər Sovet Sosialist Respublikası İttifaqı və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Konstitusiyası əsasında 30 may 1978-ci ildə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası say etibarı ilə özünün üçüncü Konstitusiyasını qəbul etdi.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1978-ci il Konstitusiyası 1926-cı və 1937-ci illər Konstitusiyalarından yalnız məzmununa görə fərqlənirdi. Bu Qanunda əvvəl fəaliyyət göstərən Konstitusiyalar ilə müqayisədə fəsillərin tərtibi dəyişdirilmiş, sənəddə preambula, Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ictimai quruluşuna və siyasətinin əsaslarına həsr olunmuş bölmə, habelə «Dövlət və şəxsiyyət» bölməsi daxil edilmişdir. «Dövlət quruluşu» bölməsi «Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının milli dövlət və inzibati-ərazi quruluşu» bölməsi ilə əvəz olunmuşdu.

Dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli orqanlarının statusunun konstitusion reqlamentləşdirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Konstitusiyaya IX -»Xalq deputatları Sovetləri və onların seçilməsi» bölməsi daxil edilmişdir. Bu bölmə «Xalq deputatları Sovetlərinin sistemi və fəaliyyət prinsipləri», «Seçki sistemi», «Xalq deputatı» adlı fəsillərdən ibarət idi.

Əvvəlki konstitusiyalarda olan «Məhkəmə və prokurorluq» fəslinin əvəzinə «Ədalət məhkəməsi, arbitrac və prokuror nəzarəti» bölməsi meydana çıxdı.

Bölmənin adından göründüyü kimi, dövlətin hüquq-mühafizə fəaliyyəti, qanunçuluq və asayişin möhkəmləndirilməsi ilə bağlı ictimai münasibətlərin konstitusion tənظيمinə daha geniş yer verilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1978-ci il Konstitusiyası

10 bölmədən ibarət idi:

- 1) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ictimai quruluşunun və siyasətinin əsasları;
- 2) Dövlət və şəxsiyyət;
- 3) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının milli dövlət və inzibati ərazi quruluşu;
- 4) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının xalq deputatları Sovetləri və onların seçilməsi qaydası;
- 5) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ali dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları;
- 6) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının dövlət iqtisadi və sosial inkişafı planı;
- 7) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası dövlət büdcəsi;
- 8) Ədalət Məhkəməsi, arbitrac və prokuror nəzarəti;
- 9) Gerb, bayraq və Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının paytaxtı;
- 10) Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasının qüvvədə olması və ona dəyişikliklər edilməsi qaydası.

Göstərilən təhlildən görünür ki, Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1978-ci il Konstitusiyası yeni tarixi şəraitdə konstitusion tənzimləmənin hədlərini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirirdi. Lakin əvvəlki kimi bu sənəd yenə də ideologiyalaşdırılmışdı. Bu, özünü onda təzahür etdirirdi ki, marksizm-leninizm təlimi, kommunizm ideyası dövlət ideologiyası kimi təsbit edilirdi. Dövlət sosializm və kommunizm quruculuğunun əsas silahı elan edilirdi. Konstitusiyada müvafiq olaraq «xalqın kommunizm uğrunda mübarizəsinə elmi əsaslanmış səciyyə verən» Sovet İcraiyyə Komitəsi Partiyası rəhbər rolu təsbit edilirdi. Konstitusiyanın 8-ci maddəsinə görə, əmək kollektivləri və üzvlərinin «kommunist mənəviyyəti ruhunda» tərbiyə etməyi öhdəsinə götürürdü.

Konstitusiyanın daxili strukturu dedikdə, onun daxili quruluşu başa düşülür.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının daxili quruluşu 6 fəsil, 50 maddə və keçid müddəalarından ibarətdir. Biz Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına nəzər yetirsək görürük ki, bu Konstitusiya öz demokratik, ədalətlik, humanistlik prinsiplərinə əsaslanaraq heç də dövrün Konstitusiyalarından geri qalmır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi tərəfindən qəbul edildikdən və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edildikdən sonra rəsmən dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir. Bu Konstitusiyanın qüvvəyə mindiyi gündən 1978-ci il mayın 30-da qəbul edilmiş Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası (Əsas Qanunu) qüvvədən düşür.

Bu Konstitusiyanın qəbul edildiyi günədək Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində qüvvədə olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunları və başqa normativ-hüquqi aktları bu Konstitusiyaya zidd olmayan hissədə öz qüvvəsini saxlayır.

Birinci fəsil Ümumi müddəalar adlanır. Bu fəsil 10 maddədən ibarətdir. Birinci fəsildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının statusu, ərazisi, paytaxtı, Muxtariyyətin əsasları, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, hakimiyyətlərin bölünməsi və s. kimi müddəalar vardır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında dövlət hakimiyyəti bölgüsü prinsipinə əsaslanır: 1) qanunverici hakimiyyət; 2) icraedici hakimiyyət; 3) məhkəmə hakimiyyəti.

Hakimiyyətin bu 3 budağı biri-birindən asılılıq əsasında deyil, bərabərlik əsasında fəaliyyət göstərir.

Qanunvericilik hakimiyyətini Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi həyata keçirir. Bunu biz geniş surətdə 3-cü sualımızda danışacağıq.

İcra hakimiyyətinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş səlahiyyətlərə malikdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsində göstərilir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti aşağıdakı səlahiyyətləri həyata keçirir:

- Muxtar Respublika büdcəsinin siyahısını hazırlayıb Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə təqdim edir;
- Muxtar Respublikanın büdcəsini icra edir;
- Muxtar Respublikanın iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir;
- Muxtar Respublikanın sosial proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin onun səlahiyyətlərinə aid etdiyi digər məsələləri həll edir və s.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasında konstitusion prinsiplər özünü geniş surətdə göstərir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş əsas insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, gözlənilməsi Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət orqanlarının əsas vəzifəsidir.

Konstitusiyanın I fəslində göstərilən əsas müddələrdən biri də Naxçıvan Muxtar Respublikasında vətəndaşların səsvermə hüququ prinsipidir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində daimi yaşayan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları seçmək və seçilmək hüququna malikdirlər. Məhkəmələr tərəfindən fəaliyyət qabiliyyətsizliyi təsdiq edilmiş şəxslərin seçkilərdə iştirak etmək hüququ yoxdur.

Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallada hərbi qulluqçuların, hakimlərin, dövlət məmurlarının, din xadimlərinin, məhkəmənin qanunu qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin seçkilərdə iştirak etmək hüququ məhdudlaşdırıla bilər.

Konstitusiyanın ikinci fəslində qanunvericilik hakimiyyəti adlanır. Bu haqda biz artıq söhbət açmışıq. Bu fəsil 23 maddədən ibarətdir.

Konstitusiyanın üçüncü fəslində İcra hakimiyyəti adlanır. Bu fəsil 9 maddədən ibarətdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında icra hakimiyyətini Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabineti Naxçıvan Muxtar Respublikasının yuxarı icra orqanı olmaqla yanaşı o, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə tabedir və onun qarşısında müntəzəm hesabat verir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabineti qərarlar, başqa məsələlər üzrə sərəncamlar qəbul edir və bütün bu normativ aktlar dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

Konstitusiyanın dördüncü fəslə məhkəmə hakimiyyəti adlanır. Bu fəsil 4 maddədən ibarətdir.

Məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin müstəqil bir qolu olub ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Məhkəmə hakimiyyətinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının İqtisad Məhkəməsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirir.

Məhkəmə hakimiyyətinin prinsipləri mövcuddur ki, bunlar da məhkəmələrin iş prinsipini müəyyənləşdirirlər. Bu prinsiplər aşağıdakıdan ibarətdir.

- məhkəmələr yalnız ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə fəaliyyət göstərir;
- məhkəmələr çəkişmə prinsipi əsasında fəaliyyət göstərir;
- hakimlər müstəqilliyi və yalnız qanuna tabe olması və s.

Bu fəsil I maddədən ibarətdir. 50-ci maddədə deyilir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına dəyişikliklər və əlavələr Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisindən sonra təsdiq olunmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilir.

Konstitusiyanın keçid müddəaları adlanan hissəsində Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyanın nə vaxtdan qüvvədə olması, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin ilk iclasının keçirilmə vaxtı və s. göstərilmişdir.

Sual № 3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin hüquqi statusu

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 135-ci maddəsinə görə Naxçıvan Muxtar Respublikasında qanunvericilik hakimiyyəti Ali Məclisə məxsusdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının səlahiyyətinə aid edilmiş bütün məsələləri həll etmək hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, (139-cu maddə) Naxçıvan Muxtar Respublikası özünün Nazirlər Kabinetini təşkil edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiya qanunvericiliyi respublikanın öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün malik olduğu səlahiyyətləri xüsusi olaraq diqqət mərkəzinə gətirmişdir. Onlara aşağıdakılar aiddir:

- Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin həllində Naxçıvan Muxtar Respublikasının iştirakı (o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində qanunvericilik təşəbbüsü Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 96-cı maddəsi);

- öz ərazisində kompleks iqtisadi və sosial inkişafın təmin edilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərinə aid olan məsələlərin həllinə köməklik göstərilməsi;

- Muxtar Respublikanın razılığı olmadan onun ərazisinin dəyişdirilə bilməsi;

- Azərbaycan təhlükəsizliyi və müdafiə qabiliyyətinin təmin edilməsində iştirak etmək və s.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiya statusunun xarakterik cəhətlərindən biri odur ki, o, dövlətin bir sıra əlamətlərinə malikdir. Muxtar Respublikanın Ali Məclisi vətəndaşları Muxtar dövlət formasında birləşdirir. Fikrimizcə, öz respublikasındakı vətəndaşların iradəsini ifadə edən Ali Məclis, həm də tərkibinə daxil olduğu Azərbaycan Respublikasının mənafeyini ifadə edən dövlət orqanı kimi çıxış edir.

Digər tərəfdən, Ali Məclisin hüququ statusu onunla müəyyən olunur ki, respublika ərazisində hakimiyyət muxtar əsaslarla, tərkibinə daxil olduğu

Azərbaycan Respublikası ilə birgə həyata keçirir. Ali Məclisin mühüm xüsusiyyəti onun səlahiyyət dairəsidir. Əslində, Ali Məclisin səlahiyyəti bütövlükdə Muxtar Respublikanın səlahiyyətlərinin bir hissəsidir. Ali Məclisin hüquqi statusunun tədqiqi göstərir ki, Azərbaycan Respublika xüsusiləşmiş qurum halında yox, Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi fəaliyyət göstərir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında 8-ci fəsil (134-141-ci maddələr) Naxçıvan Muxtar Respublikasına həsr olunmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının səlahiyyətinə daxil olan məsələləri 3 qrupa bölmək olar:

1. Dövlət quruculuğu sahəsində.
2. İqtisadi və sosial quruculuq sahəsində.
3. Qanunvericilik sahəsində.

Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən səlahiyyətlərin hamısı bir-birilə sıx əlaqədardır. Məsələn, Muxtar Respublikanın dövlət büdcəsinin qəbul edilməsi iqtisadi və sosial quruculuq sahəsinə aiddir. Bununla yanaşı, dövlət büdcəsi qanun formasında qəbul olunduğundan, həm də qanunvericilik sahəsinə aiddir.

Ali Məclisin konkret olaraq dövlət, iqtisadi və sosial-mədəni quruculuq sahəsindəki səlahiyyətinin ümumi istiqaməti Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunur.

Muxtar Respublikasının orqanlarının fəaliyyəti dialektik vəhdətdədir. Haqlı olaraq, hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, dövlətin səlahiyyəti və onun orqanlarının hüquqları özünəməxsus qarşılıqlı transformasiya münasibətindədir. Muxtar Respublikanın səlahiyyətində diferensiaslaşır, bu orqanların səlahiyyəti isə Muxtar Respublikanın səlahiyyətinə inteqrasiya olunur.

Dövlətin funksiyalarının reallaşdırılması öz ifadəsini ali dövlət orqanının səlahiyyətində tapır. Bu məlumatda belə fikirlə razılaşırsınız ki, o, qanunda müəyyən edilir və orqanının qanundan irəli gələn subyektiv hüquq və yuridik vəzifələrini özündə birləşdirir.

Bəzi müəlliflər səlahiyyətə abstrakt hüquq və vəzifələrin məcmusu kimi yox, dövlət orqanının hakimiyyət hərəkətlərdə reallaşan hüquq kimi baxır.

Dövlət orqanlarının səlahiyyəti onunla müəyyən olunur ki, vahid dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində bu orqan hansı rolu oynayır və dövlət mexanizmi sistemində hansı yeri tutur. Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına müvafiq olaraq Ali Məclis Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə Naxçıvan Respublikasının səlahiyyətinə aid edilmiş məsələləri həll edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazi toxunulmazlığı hüququna malikdir. Azərbaycan ərazisinin tərkib hissəsi kimi onun ərazisi əhalinin razılığı olmadan dəyişdirilə bilməz.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının xarici dövlətlərlə sərhədləri yalnız xalq səsverməsi ilə ifadə olunmuş razılığı olduqda onun muxtariyyətinin və ərazi bütövlüyünün tanınmasında iştirak etmiş dövlətlərlə qarşılıqlı saziş əsasında dəyişdirilə bilər.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisinin bütövlüyünün zorakılıqla pozmağa yönəldilmiş hər cür çağırışlar və hərəkətlər yolverilməzdir və qanunla cəzalandırılır.

Beləliklə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin səlahiyyətini müəyyən edən Konstitusiya normalarının təhlili göstərir ki, respublikanın öz səlahiyyət çərçivəsində malik olduğu hüquqlar əsasən Ali Məclis tərəfindən həyata keçirilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin yaranma qaydası, tərkibi və strukturu Muxtar Respublikanın Ali Məclisinə seçkilər haqqında qanununda təsbit edilən seçki hüququnun reallaşması ilə təmin edilir.

Muxtar Respublikanın Ali Məclisinə seçkilər dövlət hakimiyyət orqanlarının formalaşmasında bilavasitə vətəndaşların iştirakını nəzərdə tutur. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə seçkilər haqqında qanun aktiv və passiv seçki hüququ üçün müxtəlif yaş həddi müəyyən etmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə seçkilər haqqında Qanunun

1-ci və 3-cü maddələrinə görə «seçki dairələrində Naxçıvan Muxtar Respublikası deputatları seçkiləri ümumidir». 18 yaşına çatmış vətəndaşların seçmək hüququ vardır. 25 yaşına çatmış vətəndaş Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatı seçilə bilər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə seçkilər haqqında Qanunun 1-ci maddəsinə görə, Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına müvafiq olaraq seçkilər birmandatlı seçki dairələri üzrə keçirilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası və Ali Məclisə seçkilər haqqında Qanun Ali Məclis deputatlarının miqdar sayını müəyyən edir. Ali Məclis əhalinin sayı bərabər olan dairələrdən seçilən 45 nəfər deputatdan ibarətdir. (Seçkilər haqqında Qanunun 2-ci maddəsi). Ali dövlət hakimiyyəti orqanı olan Ali Məclisin tərkibi onun nümayəndəli xarakterini təmin edir.

Ali Məclisin tərkibinin analizi respublikada baş verən siyasi və sosial-iqtisadi proseslərin xarakterini əks etdirir və orqanın ona məxsus olan səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsini təmin edir.

Əlbəttə, Ali Məclisin fəaliyyətində demokratik başlanğıcların inkişaf etdirilməsi olduqca təqdirə layiqdir. Belə ki, 17 noyabr 1990-cı il on ikinci çağırış sessiyadan sonrakı bir müddət ərzində Naxçıvan Parlamenti daimi fəaliyyət göstərən orqan kimi işləmişdir. Demək olar ki, sessiyanın bütün iclasları açıq aparılır, televiziya ilə translyasiya edilir, müzakirələrdə hər bir deputatın fəal iştirakı üçün şərait yaradılır.

Ali Məclisinin işinin təşkili Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin nümunəsinə əsaslanır. Onun sessiyalarda məsələlərə baxılma qaydası Ali Məclisin 16 yanvar 1999-cu il tarixli qanunla təsdiq edilmiş daxili nizamnaməsi ilə tənzimlənir.

Bu qanunvericilik aktı Milli Məclisin strukturunu və fəaliyyət istiqamətlərini, eləcə də Ali Məclisin sessiyalarda dövlət, təsərrüfat və mədəni quruculuq məsələlərinə baxılması qaydasını müəyyən edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi sədrini və onun müavinlərini seçir. Sədr və müavinlər yeni seçilmiş Ali Məclisin birinci sessiyasında seçilir. Sədr iclasların keçirilməsinə rəhbərlik edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 136-cı maddəsinə əsasən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ali vəzifəli şəxsi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədridir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin 25-ci maddəsinə müvafiq olaraq Ali Məclisin sədri Ali Məclisin deputatları sıralarından gizli və ya açıq səsvermə yolu ilə seçilir. Səsvermə nəticəsində azı 23 deputatın səsini almış namizəd Ali Məclisin sədri seçilmiş hesab olunur.

Ali Məclisin sədri vəzifəsinə namizədliyi Ali Məclisin deputatları irəli sürür. Hər deputat yalnız bir namizəd göstərə bilər.

Öz namizədliyinə etiraz müzakirəsiz və səsvermə keçirilmədən qəbul edilir. Səsverməyə azı 5 deputatın tərəfdar çıxdığı namizəd buraxılır. Namizədlər çıxış edə və deputatların suallarına cavab verə bilərlər. Səsverməyə buraxılan namizədlər üzrə müzakirələr keçirilə bilər.

Ali Məclisin sədrliyinə hər namizəd hesablayıcı komissiyanın tərkibinə əlavə bir deputat daxil edilə bilər.

Namizədlərin hər biri azı 23 səs almadıqda Daxili Nizamnamə ilə nəzərdə tutulmuş qaydada səsvermənin ikinci dövrəsi keçirilir. İkinci dövrdə heç bir namizəd azı 23 səs ala bilməzsə, başqa namizədlər göstərilməklə yeni seçkilər keçirilir.

Ali Məclisin sədrinin seçilməsi Ali Məclisin qərarı ilə rəsmiləşdirilir. Bu qərarı Ali Məclisin sessiyasına sədrlik edən imzalayır.

Daxili Nizamnaməyə uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin müavinləri Ali Məclisin deputatları sırasından səsvermə yolu ilə seçilir.

Ali Məclisin sədr müavinləri vəzifəsinə namizədlərin hər biri ayrı-ayrılıqda müzakirə edilir və səsə qoyulur.

Namizəd o halda ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin müavini seçilmiş sayılır ki, onun lehinə deputatların azı 23 nəfəri səs vermiş olsun. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin müavinlərinin seçilməsi haqqında qərar qəbul edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyası Naxçıvan Muxtar Respublikası deputatlarının ümumi sayının (45 deputatın) ən azı üçdə ikisinin iştirakı təmin edildikdə səlahiyyətlidir.

Hər iclas başlamazdan əvvəl Naxçıvan Muxtar Respublikası deputatlarının qeydiyyatı aparılır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin daxili Nizamnaməsinin 27-ci maddəsi daimi komissiyalardan bəhs edir.

Ali Məclisin hər çağırışının birinci sessiyasının əvvəlində Ali Məclisin daimi komissiyaları yaradılır.

Ali Məclisin daimi komissiyaları Ali Məclisinin səlahiyyət müddəti dövründə səlahiyyətlidir.

Daimi komissiyalar Ali Məclisin «Daimi Komissiyalar haqqında» Əsasnaməsində göstərilmiş qaydalara əsasən fəaliyyət göstərir.

Ali Məclisin daimi komissiyalarının fəaliyyət məsələlərinin sərbəst müzakirəsi prinsipləri əsasında qurulur. Ali Məclisin daimi komissiyasının say tərkibi Ali Məclis tərəfindən müəyyən edilir. Komissiya ən azı 5, ən çoxu 7 deputatdan ibarət olmalıdır.

Ali Məclisin sədri və onun müavinləri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Baş Naziri Ali Məclisin daimi komissiyalarının üzvləri ola bilməzlər.

Ali Məclisin deputatı yalnız bir daimi komissiyanın üzvü ola bilər.

Daimi komissiyaların sədri, onun müavinləri və üzvləri Ali Məclisin sessiyasında azı 23 deputatın səs çoxluğu ilə seçilirlər.

Daimi komissiyanın tərkibinin seçilməsi Ali Məclisin qərarı ilə rəsmiləşdirilir.

Daimi komissiyanın qanun və qərar layihələrinin hazırlanması üçün zəruri olan sənədləri və materialları mərkəzi və yerli icra və məhkəmə hakimiyyəti

orqanlardan, yerli özünüidarə orqanlardan, dövlət və qeyri-dövlət müəssisələri, idarə və təşkilatlardan tələb etmək, onların nümayəndələrini (ekspertlərin) daimi komissiyanın iclaslarına dəvət etmək hüququ vardır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasına əsasən Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi öz işinin əsas hissəsini sessiyalar vasitəsi ilə həyata keçirir. Ali Məclisin sessiyası Muxtar Respublikanın Ali Məclisinin əsas təşkilati-hüquqi fəaliyyət formasıdır. Ali Məclisin bu cür fəaliyyət formasını təhlil edərkən onu digər təşkilati fəaliyyət formalarından fərqləndirmək lazımdır. Sessiyada respublikada mühüm dövlət, iqtisadi və sosial quruculuq məsələləri müzakirə olunur. Ali Məclisin qanunvericilik fəaliyyəti həyata keçirilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin növbədənənar sessiyaları Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 16 deputatın tələbi ilə və ya təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri tərəfindən çağırılır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin növbədənənar sessiyasının gündəliyini müvafiq olaraq onun çağırılmasını tələb edənlər müəyyənləşdirirlər. Bu gündəlikdəki məsələlərə baxıldıqdan sonra növbədənənar sessiyanın işi bitir.

Ali Məclisin sessiyasının əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, deputatlar qanunvericilik aktlarını müzakirə və təsdiq edərkən Ali Məclisin daimi komissiyalarının, eləcə də Ali Məclisə tabe olan orqanların iş istiqaməti müəyyən olunur.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Daxili Nizamnaməsində sessiyanın işi, gündəliyin müəyyən olunması, müzakirələrin təşkili və s. tənzimlənir. Sessiyanın gündəliyi deputatların səsverməsi ilə müzakirə və təsdiq olunur.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası və Ali Məclisin Daxili Nizamnaməsi Ali Məclisin sessiyasında müzakirə olunan məsələləri müəyyən etmişdir. Bunlara aiddir: ümumi qaydalar.

1. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə seçkilər.

2. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi deputatlarının statusu.
3. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və vergi siyasətinə uyğun olaraq vergilər.
4. Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadiyyatının inkişafının istiqamətləri.
5. Sosial təminat.
6. Ətraf mühitin qorunması.
7. Turizm.
8. Səhiyyə, elm, mədəniyyət.
9. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunları ilə onun səlahiyyətinə aid edilən digər məsələlər.

Bu göstərilən məsələlərə dair Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qanunlar qəbul edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi aşağıdakı qanunları (məsələləri) həll edir:

1. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin işinin təşkili.
2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinin tədqiqi.
3. Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadi və sosial proqramlarının təsdiqi.
4. Naxçıvan Muxtar Respublikası Baş Nazirinin vəzifəyə təyin edilməsi və vəzifədən azad edilməsi.
5. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinə etimad.
6. Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin tərkibinin təsdiqi.
7. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunları ilə onun səlahiyyətinə aid edilən digər məsələlər.

Bu məsələlərə dair Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qərarlar qəbul edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyalarında dövlət orqanları və ictimai birliklərin, elmi müəssisələrin, mətbuatın, televiziyanın, radionun dəvət olunmuş nümayəndələri, eləcə də dəvət olunan digər şəxslər iştirak edə bilərlər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin açıq iclasları barədə məlumatlar hamının tanış olması üçün «Şərqlər» qəzetində, rayon qəzetlərdə dərc edilir, televiziya və radio ilə verilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiya iclasları Azərbaycan dilində aparılır. Azərbaycan dilini bilməyən deputatlar (hal-hazırda Naxçıvan parlamentində Azərbaycan dilini bilməyən deputat yoxdur) bildiyi dildə danışa bilər. Bu halda deputatın nitqi Azərbaycan dilinə tərcümə oluna bilər. Başqa dildə danışmaq arzusunda olan deputat qabaqcadan sessiyanın katibliyinə məlumat verməlidir.

Hüquq ədəbiyyatında maraq doğuran mühüm məsələlərdən biri də Muxtar Respublika parlamentinin qanunvericilik fəaliyyətidir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının 23-cü maddəsinə görə Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunverici orqanı olan Ali Məclis qanunlar və qərarlar qəbul edir.

Son illər Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi geniş dövlət quruculuğu məsələlərini əhatə edən bir sıra qanunvericilik aktları qəbul etmişdir.

Məsələn, «Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə seçki haqqında» qanun, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin qəbul edilməsi və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi deputatlarının statusu haqqında və s. Muxtar Respublikanın Konstitusiyası əsas qanun kimi dövlət orqanlarının normativ fəaliyyəti üçün hüquqi bazadır. Dövlət orqanlarının normayaradıcı fəaliyyətinə Konstitusiyasının təsiri iki yolla baş verir. Birincisi, birbaşa, yəni bilavasitə, ikincisi isə qanunların köməyi ilə.

Muxtar Respublikanın qanunları qanunların «şahdamarı» olan Konstitusiyaya əsaslanır. Qeyd etmək lazımdır ki, Ali Məclisin dövlət, təsərrüfat və sosial-mədəni quruculuq sahəsində normayaradıcı fəaliyyəti normativ aktların verilməsi ilə həyata keçirilir.

Hüquqi aktlar içərisində Ali Məclisin verdiyi qanunlar xüsusi yer tutur. Məlumdur ki, qanun ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktdır.

Buna görə də o, bütün dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir. Həm də dövlət orqanlarının verdiyi aktlar qanunauyğun olmalıdır.

Ali Məclisin qanunvericilik sahəsində fəaliyyəti, hər şeydən əvvəl, bu orqanın normayaradıcı fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu konstitusion göstəriş Ali Məclis tərəfindən həyata keçirilir. Yalnız Ali Məclis Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər edə bilər.

Muxtar Respublikanın Konstitusiya və qanunlarını əldə rəhbər tutan Ali Məclis onu əsas götürür ki, bütün dövlət orqanlarının fəaliyyəti və dövlət işinin idarə olunmasında vətəndaşların yaradıcı iştirakı qanunçuluğa ciddi əməl edilməsinə əsaslanmalıdır.

Beləliklə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunvericilik fəaliyyətinin konstitusiya ilə nizama salınması aşağıdakıları əhatə edir:

1. Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası onun qanunvericilik fəaliyyətinin subyektlərini konkret şəkildə müəyyən edir.

2. Konstitusiya qanunvericilik prosesinin mərhələlərinə dair olan əsas məsələləri nizama salır.

3. Konstitusiya qanunvericilik fəaliyyətinin məzmunu, qanunvericiliklə tənziminin sahələrini müəyyən edir.

Xalqın qanunvericilik fəaliyyətinin subyektini kimi təsbit olunması Konstitusiyanın belə bir müddəasına əsaslanır ki, «Dövlət həyatının ən vacib məsələləri ümumxalq müzakirəsinə verilir, habelə ümumxalq səsverməsinə (referenduma) qoyulur» (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 2-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyası respublika orqanları içərisində Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisini yeganə qanunverici orqanı kimi təsbit etməklə onun qanunvericilik fəaliyyəti üçün əsas yaratmış olur. Cəmiyyətin obyektiv tələbatının və mənafələrinin aşkara çıxarılması və qanunlarda ifadə olunmasında qanunvericilik təşəbbüsü hüququ subyektlərinin çox böyük rolu vardır. Naxçıvan Muxtar Respublikasında qanunvericilik təşəbbüsü hüququ subyektlərin dairəsi Respublika Konstitusiyasının 26-cı maddəsinə görə

müəyyən edilmişdir. Orada deyilir ki, «Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinə məxsusdur».

Naxçıvan Muxtar Respublikası Baş Nazirinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin müzakirəsinə verdiyi qanun və qərar layihələri müzakirəyə təqdim olunmuş şəkildə çıxarılır və səsə qoyulur.

Belə qanun və ya qərar layihələrdə dəyişikliklər qanunvericilik təşəbbüsü hüququndan istifadə edən orqanın razılığı ilə edilə bilər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi deputatlarını, Naxçıvan Muxtar Respublikası Baş Nazirinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə təqdim etdiyi qanun və qərar layihələri 2 ay ərzində səsə qoyulur.

Qanun və qərar layihəsini Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatları, Naxçıvan Muxtar Respublikası Baş Naziri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinə təcili elan edibsə, bu müddət 20 gün təşkil edir.

NƏTİCƏ

Biz, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasına nəzər salsaq görərik ki, sivilizasiyalı ölkələrin konstitusiyalarında olan hər bir müddəə, hər bir prinsip bu Konstitusiyada da gözlənilmişdir. Müasir dövrdə hər bir Konstitusiyada insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarından danışılır. Bu da müsbət bir keyfiyyətdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsasında yaranıb. Burada insanlara bütün hüquqlar: yaşamaq, azadlıq, mülkiyyət, əqli mülkiyyət, təhlükəsiz yaşamaq, şəxsi toxunulmazlıq, mənzil toxunulmazlığı, sosial təminat, tətillər, istirahət, mədəniyyət, təhsil, cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında iştirak, dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək, seçki, müraciət etmək, birləşmək, azad sahibkarlıq və s. kimi hüquqlarla yanaşı vicdan, fikir və söz, məlumat, yaradıcılıq, sərbəst toplaşmaq kimi

azadlıqlarda verilmişdir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası dövrünün ən demokratik Konstitusiyalarından biridir.